

Анастасія Олегівна Колярова,
аспірантка Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ

УДК 159.9

ЗДАТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО САМОПРОЕКТУВАННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стаття посвячена проблемі самопроектирування личности в современном психологическом дискурсе. Обоснованы ресурсы постнеклассической методологии, в частности, психолого-герменевтического подхода к исследованиям процесса самопроектирования. Раскрыты содержательные составляющие процесса самопроектирования как совокупности социально-психологических практик воспроизводства личностью собственных идентичностей. Проартикулировано понятие личностного проекта. Выделены характеристики личности, определяющие ее способность к самопроектированию.

Ключевые слова: психолого-герменевтический подход, личность, личностный проект, самопроектирование, способность к самопроектированию.

The article is devoted to the problem of self-designing of personality in modern psychological discourse. The resources of the post-non-classical methodology, in particular, the psychological-hermeneutic approach to the research of the process of self-designing, are substantiated. The author reveals the components of the process of self-designing a set of socio-psychological practices of individual identity reproduction. The concept of a personality design has been re-articulated. Also identified are the characteristics of personality that determine its ability to self-design.

Key words: psychological-hermeneutic approach, personality, personality design, self-designing, ability to self-design.

Сучасна психологічна наука по новому актуалізує проблему особистості, яка містить основу для розуміння природи будь-яких психічних явищ та соціокультурних процесів. Антропологічний поворот, що відбувся в методології наукового пізнання в другій половині ХХ ст., слугував поштовхом для ескалації ідей гуманітаристики: постановка нових питань дала змогу інакше розглянути проблему особистісного розвитку.

У контексті зазначеної проблеми, Д. Леонт'єв виділяє три виміри розвитку особистості. У першому з них людина постає біологічною істотою. Такий розвиток має універсальний характер, і до його результатів можна зарахувати морфологічне та функціональне дозрівання людини, наслідком якого стає оптимальне пристосування до навколишнього світу [6].

Другим виміром розвитку автор визначає соціальний, результатом якого стає соціальний індивід і те, що в психології називають «базова особистість». Цей рівень не передбачає саморозвитку, а розвиток особистості детермінує через основні соціокультурні інститути (сім'я, навчальний заклад, ЗМК тощо) [6].

Якщо в людини актуалізуються психологічні проблеми, проблеми сенсу власного існування, пошуку способів самовизначення та самодійснення, то виникає можливість переходу на *третій*, особистісний рівень розвитку. Особистісний рівень розвитку, на відміну від перших двох, не є обов'язковим, тому його можливо визначити як факультативний. Тобто завдання, що ставить перед собою особистість на цьому рівні не є нормативними. Це завдання на смисл. Як зауважує Д. Леонт'єв, особистість на цьому рівні стає чинником власного розвитку [6].

Так, Н. Чепелева підкреслює, що, якщо на другому етапі розвитку особистості смислові орієнтації значно зумовлюються зовнішніми впливами та певними характеристиками середовища, то на третьому – в формуванні смисложиттєвих орієнтацій провідним чинником стає самовиховання, самоосвіта та власна активність людини, її здатність до самостійної постановки завдань особистісного розвитку, здатність перевизначати та довивзначати їх відповідно до власного життєвого та особистісних проєктів [8]. Метою

розвитку особистості на цьому етапі розвитку є проектування власного життєвого шляху та самопроекування, дослідження яких набуває актуальності в сучасній психологічній науці.

Сьогодні у науковому дискурсі семантичне наповнення поняття «самопроекування» містить дискусійний характер, що сприяє паралельному існуванню різних варіантів тлумачення цього процесу.

Метою нашої статті є проблематизація феномену самопроекування особистості та постановка проблеми здатності до особистісного самопроекування в межах психолого-герменевтичного підходу.

Упродовж останніх десятиліть проектування частіше розглядають як особливий вид мислєдїяльності (О. Анісімов, Д. Генісаретський, В. Розін, Г. Щєдровицький, П. Щєдровицький та ін.). Становлення культури технократичного типу стимулювало формування методологічних основ проектної діяльності як специфічного самостійного явища.

У сучасній науці поступово сформувалась тенденція гуманітаризації підходів до проектування, що зумовлено внесенням у його методологію філософської, культурологічної та психологічної складової. Таким чином, наукова література збагатилась новими термінами: «майбутнєтворення» (О. Суббетто), «автопроекування» (Г. Тульчинський), «самофутурування» (Н. Глуханюк), «самопроекування» (В. Клейман, О. Сапогова, О. Щасливцев, М. Щукіна та ін.).

Передумови вивчення самопроекування містять дослідження в галузі екзистенціальної психології (М. Бос, В. Красиков, Р. Мей), психології життєвого шляху (Б. Ананьєв, Ш. Бюлер, Д. Б'юдженталь, П. Жану, Д. Леонтєв, Н. Логинова, С. Рубінштейн), життєвих стратегій (К. Абульханова-Славська) і життєтворчості (М. Бердяєв).

Звернення до посткласичної методології уможливило тлумачення соціокультурного світу як світу значень, що транслюються культурою та інтерпретуються та реінтерпретуються особистістю в її повсякденному житті. А поведінка індивіда, його вчинки, ситуації, в які він потрапляє (їхня інтерпретація), задаються мовою як важливим культурним атрибутом. Психологічна герменевтика означування реальності, тобто заміщення її певними культурно заданими схемами, уможливило осмислювання та впорядкування того, що відбувається, за результатами чого утворюється нова психічна реальність, новий особистісний досвід [8].

Як підкреслюють В. Суровцев та В. Сиров, лінгвістичний поворот, що здійснювався всередині ХХ ст., призвів до переопишу концептів «мова», «текст», «дискурс», «сюжет» у процесі розширення сфери їхнього застосування [9]. У позначених парадигмальних координатах ці концепти розглядають як універсальні носії, виразники і транслятори процесу самопроекування особистості.

У межах зазначеного підходу особистість розглядають у контексті здатності до самоосмислення та осмислення навколишнього світу через засвоєння ключових культурних дискурсів, розуміння життєвого

досвіду, а також інтерпретації та реінтерпретації власного життєвого досвіду залежно від зовнішніх чинників, а також завдань, планів та перспектив особистості [8].

Отже, на засадах психологічної герменевтики самопроекування проблематизується як комплекс соціально-психологічних практик конструювання та відтворення особистістю власних ідентичностей, що базуються на присвоєнні суб'єктом заданих культурою і суспільством стратегій і норм самоорганізації (С. Гуцол, О. Зазимко, О. Зарецька, В. Розін, О. Сапогова, М. Смульсон, Г. Тульчинський, Н. Чепелева, О. Шиловська, М. Щукіна).

Зокрема Н. Чепелева обґрунтовує самопроекування як процес збагачення і трансформації смислового простору особистості, який відбувається за результатами розуміння та інтерпретації індивідуального досвіду, що узагальнюється на основі внутрішніх інтенцій особистості та структурується під впливом цілей, мотивів та намірів людини, а також застосовуються соціокультурні концепти, що організують особистісний досвід людини [8].

У процесі самопроекування особистість стає автором власного тексту та біографії, ґрунтуючись не лише на інтерпретації соціокультурних дискурсів, а на їх розумінні, що «базується на смислових трансформаціях власних смислових схем та розширенні в смисловому просторі, створенні нових смислових схем та утворень, переосмисленні як самого себе, так і власних соціокультурних ситуацій, життя та особистості» [8].

З поняттям авторства пов'язано поняття автономії та самодетермінації особистості. На думку Д. Леонтєва, автономія та самодетермінація необхідні людині для того, щоб спрямовувати власну поведінку в просторі можливого. У разі, коли причинно-зумовлено, автономія особистості втрачає практичний сенс, і, навпаки, якщо людина визнає простір можливого, то вона не може обійтися без ідеї самодетермінації, тому що перетворення можливого на реальне відбувається через недетермінований (самодетермінований) вибір та рішення людини. Протиставляючи усвідомлене рішення механізмам, що працюють автоматично, індивід вводить у регуляцію власної життєдіяльності нові, вищі принципи регуляції та організації та переходить на новий рівень розвитку [6].

Отже, на третьому (вищому) рівні розвитку в особистості формується готовність до самопроекування як здатності формулювати та розв'язувати завдання на смисл, вибудовувати власний смисловий простір, що втілюється в авторський задум, сюжет або текст. У процесі розв'язання цих завдань особистість створює власну ментальну модель світу і себе, вибудовує життєві стратегії. Самопроекування – це завдання на смисл для особистості, у процесі розв'язання яких людині необхідно осмислити себе, власну життєву ситуацію та можливу перспективу, переглянути свою позицію в ціннісно-смисловій системі координат, не лише інтерпретуючи та реінтерпретуючи власний життєвий досвід, а насамперед себе.

На перших етапах розвитку (за Д. Леонтєвим) людина започує ці завдання із соціуму, але поступово, у процесі життя та власного становлення може навчитися їх перевизначати та довизначати, реконструюючи власні уявлення про зовнішню та внутрішню реальність і результати інтерпретації та реінтерпретації особистого досвіду.

Серед тенденцій у поведінці людини, що сприяють постановці та розв'язанню завдань на смисл, В. Петровський виокремлює: перевагу ризикованих стратегій; підвищення рівня складності завдань і пошук нестандартних розв'язків; тенденції до автономії під час розв'язання завдань; презумпцію існування розв'язку; готовність до перегляду попередніх розв'язків; тенденцію до індивідуалізації (бути унікальним, несхожим); активне самооцінювання; перевагу завдань з невизначеним результатом [7].

Залежно від способів постановки та розв'язання завдань на смисл виокремлюють *конформний* (адаптивний) і *творчий* (неадаптивний) типи стратегій особистості. Так, згідно з підходами А. Асмолова, неадаптивна активність особистості спрямована на зняття протиріч між «лише знаними» ідеалами та цінностями групи й ідеалами, що сповнені для членів певної групи особистісним смислом, трансформувалися в «значущість-для-мене» [1].

На думку В. Петровського, адаптивність діяльності полягає в узгодженні її цілей та результатів, а характерною рисою неадаптивності є суперечливі відносини між метою та результатом активності, тобто задум не співпадає з втіленням, намір – з діянням, а спонукання до дії – з підсумком [7]. С. Гуцол вважає, що у цьому неминучому протиріччі міститься потенційне джерело самопроєктування особистості [2].

Ці ідеї співзвучні підходом О. Зазимко, згідно з яким «самопроєктивна діяльність особистості стає можливою за умови емансипування від соціокультурних норм, ідеалів, установок тощо, які людина до того неусвідомлено приймала, відміною встановлених ними певних обмежень чи, усвідомлення цих обмежень» [8].

Так, О. Зазимко наголошує, що світоглядний відхід від соціокультурних обмежень здійснюється за рахунок встановлення діалогу з об'єктом залежності. Такий діалог сприяє як одночасному привласненню певних культурних цінностей власного життєвого простору особистості, так і емансипуванню від них. На думку автора, недостатність чи гіпертрофоване функціонування одного із зазначених процесів може набувати негативних наслідків у контексті становлення зрілої особистості [8].

Ми вважаємо, що готовність до самопроєктування свідчить про «готовність наслідувати заклик потенційного» (О. Сухоруков). Згідно з С. Гуцол, самопроєктування неминуче породжує розширення символічного простору особистості, смислове ущільнення її часової перспективи [3].

Отже, можна дійти висновку про те, що єдність осмислення простору можливого та усвідомлення

особистістю актуальної життєвої ситуації є необхідною передумовою самодетермінованою та саморегулюючою життєдіяльністю. Усвідомлення множинності шляхів розвитку, наявності альтернатив безпосередньо пов'язано з усвідомленням можливостей особистості у процесі самопроєктування. Під час обговорення зазначеної проблеми С. Гуцол зазначає, що у процесі самопроєктування завдання зводиться не до утилізації, а потенціювання, множення смислових можливостей особистості [2].

Зокрема Н. Чепелева визначає шість видів соціокультурних особистісних проєктів, що пропонуються культурою та відображаються в її текстах: 1) *Homo faber* (людина, яка працює), 2) *Homo ludens* (людина, яка грає), людина, яка; 3) творить, 4) розвивається, 5) розмірковує (рефлексивна), 6) споживає [8].

Залежно від рівня розвитку особистості – біологічного, соціального та особистісного за Д. Леонтєвим [6], – Н. Чепелева виокремлює три види особистісних проєктів: 1) соціально-орієнтований, 2) особистісно орієнтований, 3) альтернативний [8]. На її думку, соціально-орієнтований проєкт виникає на другому рівні особистісного розвитку – рівні соціалізації. Такий проєкт особистість засвоює в процесі первинної соціалізації. Він задає суб'єкту певну спільну, прийнятну в певній культурі систему категорій, за допомогою яких має структурувати та вимірювати події власного життя [8].

Кожна людина, яка досягла особистісного рівня розвитку, має унікальний особистісно-орієнтований проєкт, пов'язаний з активізацією процесів самоінтерпретації та саморозуміння і задає власний, неповторний напрям розвитку і траєкторію особистісних змін. Такий проєкт є результатом всебічного осмислення соціокультурного контексту та передбачає усвідомлення особистістю власних можливостей і обмежень.

На третьому рівні, на думку Н. Чепелевої, формується альтернативний проєкт. Тут «задуми себе» формуються у внутрішньому смисловому просторі особистості [8]. Отже, у межах психолого-герменевтичного підходу самопроєктування особистості передбачає формування її здатності до самоосмислення та осмислення навколишнього світу через засвоєння ключових соціокультурних дискурсів, розуміння та інтерпретацію життєвого досвіду, а також уміння переосмислювати реінтерпретувати, трансформувати цей досвід залежно від зовнішніх впливів, а також задумів, завдань, планів і перспектив особистості.

Проте на сучасному етапі проблема здатності особистості до самопроєктування залишається недостатньо опрацьованою у контексті психології. У вітчизняній та зарубіжній науці наявні поодинокі дослідження здатності особистості створювати проєкти власного життя і себе (С. Гуцол, О. Зазимко, О. Зарецька, О. Сапогова, М. Смульсон, Н. Чепелева, О. Шиловська та ін.).

Так, М. Смульсон досліджує психологічні особливості самопроєктування людей похилого віку. Праці О. Шиловської присвячено розвитку здатності самопроєктування у дітей молодшого шкільного віку,

а також проблемам сензитивності підліткового віку до створення проєктів власного життя та самопроєктів. Дискурсивні практики самопроєктування дорослих містять предмет аналізу О. Зарецької. Зокрема І. Березко досліджує кризові обставини особистості як соціокультурні передумови самопроєктування. Блогосфери як засіб актуалізації ресурсів самопроєктування відображено у працях І. Гудінової. Проблеми авторства власного життя та самопроєктування особистості розглядає І. Лебединська [8].

Дослідження С. Гуцол присвячено проблемам здатності до самопроєктування в лімінальні періоди життя особистості. Автор зазначає, що в процесі самопроєктування умовою генерації нових смислів виступають як узагальнення емпіричного індивідуального досвіду особистості, так і засвоєні ззовні «готові» соціокультурні концепти, що мають міфологічну природу [4; 5].

Проблеми особистісного розвитку як підґрунтя самопроєктування розглянуто в працях Н. Чепелевої. Згідно з її концепцією, здатність до самопроєктування є показником психологічно зрілої особистості та складається з таких характеристик:

- контекстуальність, чуттєвість до соціокультурних впливів, зануреність у соціокультурний контекст;
- відкритість світу, довіра до нього, що є результатом осмислення попереднього досвіду та його спрямованості на майбутнє;
- гнучкість, динамічність ментальної моделі світу, здатність відгукуватися на зовнішні впливи та перебудовуватися відповідно до змін соціокультурного контексту;
- усвідомлення унікальності, своєрідності власного життя, розгляду його як неповторної особистої історії, вписаної у соціокультурний та історичний контексти, відносна незалежність від зовнішніх впливів за збереження поваги до чужих життєвих історій та усвідомлення власного включення у соціокультурний контекст;
- відносна незалежність від зовнішніх впливів за збереження поваги до чужих життєвих історій та усвідомлення власного включення у соціокультурний контекст;
- уміння вибудувати історію власного життя як неповторний, відкритий особистісний твір [8].

Здатність до самопроєктування та його психологічні особливості в юнацькому віці є предметом психологічних досліджень О. Зазимко [8]. До чинників формування здатності до самопроєктування автор зараховує:

- розширення контекстуальності проєкту особистості (прийняття та емансипація);
- осягнення смислів самовизначення (соціального та особистісного: часове майбутнє – смислове майбутнє – позачасове, вірогідно-значуще);
- осягнення етики відповідальності (свобода вибору, особистості, буття (переконання));
- перспективна орієнтованість індивідуального досвіду (від можливостей до реальності – від реального до можливого, можливе є суб'єктивною реальністю);

– особливості збагачення просторово-часової розмірності досвіду [8].

Узагальнюючи вищесказане, ми вважаємо, що здатність до самопроєктування є складним багаторівневим утворенням, що впродовж життя може мати різні змістовні конфігурації, проте, її головна складова визначається інтегральним корпусом психологічних характеристик особистості, серед яких доцільно виокремити самоставлення, суб'єктивний контроль, смислотетивні орієнтації та перспективну орієнтованість індивідуального досвіду особистості. Здатність особистості до самопроєктування базується на спроможності інтерпретувати та осмислювати життєвий та особистий досвід, що здійснюється шляхом занурення в соціокультурний дискурсивний простір і створення власного смислового поля, що постає вагомим чинником «запуску» і перебігу системи багатоглибких процесів самопроєктування особистості.

Отже, перспективи подальших досліджень ми вважаємо у розробленні психологічного інструментарію діагностики здатності особистості до самопроєктування, що є важливим ресурсом життєздійснення людини.

Використані літературні джерела

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека [текст] / А. Г. Асмолов. – М. : Академия, 2007. – 526 с.
2. *Гуцол С. Ю.* Мифопорождение как объект психологической рефлексии [текст] : монография / С. Ю. Гуцол. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 339 с.
3. *Гуцол С. Ю.* Потенциал мифологического сюжета в нарративном самопроектировании личности [текст] / С. Ю. Гуцол // Горизонти освіти: Психологія. Педагогіка. Науково-методичний журнал. – Севастополь : СевМГУ ; Рібест, 2014. – № 3. – Т. 1 (42). – С. 40–45.
4. *Гуцол С. Ю.* Психологические особенности самопроектирования студенческой молодежи на примере «мифосюжета перехода» [текст] / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. – Київ : ВПК «Політехніка», 2014. – № 2 (41). – С. 39–46.
5. *Гуцол С. Ю.* «Сюжет перехода» как мифологическая форма воплощения личностного проекта студенческой молодежи [текст] / С. Ю. Гуцол // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Т. II. Психологічна герменевтика. – Вип. 8. – С. 73–82.
6. *Леонтьев Д. А.* Личностное измерение человеческого развития [текст] / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 2013. – № 3. – С. 67–80.
7. *Петровский В. А.* Психология неадаптивной активности [текст] / В. А. Петровский. – М. : Горбунок, 1992. – 289 с.

8. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі [текст] : монографія / Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 232 с.

9. *Суровцев В. А.* Метафора, нарратив и языковая игра. Еще раз о роли метафоры в научном познании [текст] / В. А. Суровцев, В. Н. Сыров // *Методология науки. Становление современной научной рациональности.* – Томск : Изд-во ТГУ, 1998. – Вып. 3. – С. 186–197.

Bibliography

1. *Asmolov A. H.* *Psykholohyia lychnosti: kulturno-ystorycheskoe ponymanye razvytyia cheloveka* [tekst] / A. H. Asmolov. – M. : Akademyia, 2007. – 526 s.

2. *Hutsol S. Yu.* *Myfoporozhdenye kak obekt psykholohycheskoi refleksyy* [tekst] : monohrafiya / S. Yu. Hutsol. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. – 339 s.

3. *Hutsol S. Yu.* *Potentsyal myfolohycheskoho siuzheta v narratyvnom samoproektyrovanny lychnosti* [tekst] / S. Yu. Hutsol // *Horyzonty osvity: Psykholohiia. Pedahohika. Naukovo-metodychnyi zhurnal.* – Sevastopol : SevMHU ; Ribest, 2014. – № 3. – Т. 1 (42). – С. 40–45.

4. *Hutsol S. Yu.* *Psykholohycheskye osobennosti samoproektyrovaniya studencheskoi molodezhy na pry-*

mere «myfosiuzheta perekhoda» [tekst] / S. Yu. Hutsol // *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut».* *Filosofia. Psykholohiia. Pedahohika: zb. nauk. prats.* – Kyiv : VPK «Politekhnik», 2014. – № 2 (41). – С. 39–46.

5. *Hutsol S. Yu.* «Siuzhet perekhoda» kak myfolohycheskaia forma voploshcheniya lychnostnoho proekta studencheskoi molodezhy [tekst] / S. Yu. Hutsol // *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.* – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. – Т. II. *Psykholohichna hermenevtyka.* – Vyp. 8. – С. 73–82.

6. *Leontev D. A.* *Lychnostnoe yzmerenye chelovecheskoho razvytyia* [tekst] / D. A. Leontev // *Voprosy psykholohyy.* – 2013. – № 3. – С. 67–80.

7. *Petrovskiy V. A.* *Psykholohyia neadaptivnoi aktyvnosti* [tekst] / V. A. Petrovskiy. – M. : Horbunok, 1992. – 289 s.

8. Самопроекування особистості у дискурсивному просторі [текст] : монографія / Н. В. Чепелева, М. Л. Смольсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 232 с.

9. *Surovtsev V. A.* *Metafora, narrativ y yazykovaia yhra. Eshche raz o roly metafory v nauchnom poznanny* [tekst] / V. A. Surovtsev, V. N. Syrov // *Metodolohyia nauky. Stanovlenye sovremennoi nauchnoi ratsyonalnosti.* – Tomsk : Yzd-vo THU, 1998. – Vyp. 3. – С. 186–197.